

Türk Basın Tarihinde Özdenetim Kuruluşları ile Devlet Arasındaki İlişkiler

SELÇUK İLETİŞİM
DERGİSİ 2021;
14(4):1948-1971
doi: 10.18094/josc.940181

Kemal Cem Baykal

ÖZ

Basının kendi kendini denetimi, saygın bir gazetecilik mesleği için büyük bir öneme sahiptir. Kimi zaman basın alanının denetlenmesinde hukuk yetersiz kalabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra formüle edilen Toplumsal Sorumluluk Teorisi'ne göre, basındaki sorunları çözenin en etkin yolu daha fazla hükümet müdahalesinden geçmemekte ve basının kendi özdenetimini sağlaması gerekmektedir. Basında özdenetimi sağlamanın en etkin yolu gönüllü basın konseyleri oluşturmaktır. Kanuna dayalı konseyler, özdenetim anlayışıyla genellikle bağdaşmamaktadır.

Bu çalışmada, Türk basın tarihinde gerçek anlamda bağımsız ve gönüllü bir özdenetim kuruluşu olan Basın Konseyi'nin 1988 yılında kurulmasına kadar geçen dönemdeki kurumsal özdenetim faaliyetleri, özdenetim kuruluşları ile devlet arasındaki ilişki bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Amaç, Türk basın tarihinin en başından 1988 yılına kadar kurulan, belirli bir süre faaliyet gösteren ve daha sonra faaliyetine son veren özdenetim kuruluşları olan Osmanlı Matbuat Cemiyeti (1908), Basın Birliği (1938) ve Basın Şeref Divanı'nın (1960) yapılarını ortaya koymak, devlet ile olan ilişkilerini irdelemek ve bu kuruluşların devletten ne ölçüde bağımsız olduklarını tespit etmektir. Çalışmada betimleyici araştırma tekniğine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda, bahsedilen üç meslek kuruluşunun da devlete kısmen veya tamamen bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kuruluşları gönüllü olarak ortaya çıkan özdenetim kuruluşları olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Anahtar Sözcükler: Basın, Gazetecilik, Özdenetim, Denetim, Etik, Medya Etiği

KEMAL CEM BAYKAL

Dr.Öğr.Üyesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

kcbaykal@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6879-4391

SELÇUK İLETİŞİM DERGİSİ 2021; 14(4): 1948-1971

doi: 10.18094/josc.940181

Geliş Tarihi: 20.05.2021 Kabul Tarihi: 27.07.2021 Yayın Tarihi: 25.10.2021

Relations Between Self-Regulatory Organizations and the State in Turkish Press History

JOURNAL OF SELÇUK
COMMUNICATION 2021;
14(4): 1948-1971
doi: 10.18094/josc.940181

Kemal Cem Baykal

ABSTRACT

The self-regulation of the press is of paramount importance to a respected journalism profession. Sometimes the law is insufficient to control the press. According to the Social Responsibility Theory formulated after the Second World War, the way to solve the problems in the press is to ensure self-regulation. The most effective way to ensure self-regulation in the press is voluntary press councils. Law-based press councils are generally incompatible with the understanding of self-regulation.

The Press Council (Basın Konseyi), which is a fully voluntary press self-regulatory organization in Turkey, was established in 1988. In this study, the relationship between press self-regulatory organizations and the state in Turkey until 1988 was examined. In this context, the structures and practices of the Ottoman Press Society (Osmanlı Matbuat Cemiyeti-1908), Press Union (Basın Birliği-1938) and Press Council of Honor (Basın Şeref Divanı-1960) were mentioned. And it has been tried to determine how independent these organizations are. Descriptive research method was used in the study. As a result of the research, it was concluded that press self-regulatory organizations established in Turkey until 1988 were partially or fully affiliated with the state. It is not possible to consider these three organizations as voluntary organizations.

Keywords: Press, Journalism, Self-regulation, Supervision, Ethics, Media Ethics

KEMAL CEM BAYKAL

Asst. Prof.

Çanakkale Onsekiz Mart University

kcbaykal@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6879-4391

JOURNAL OF SELÇUK COMMUNICATION 2021; 14(4): 1948-1971
doi: 10.18094/josc.940181

GİRİŞ

Genelde kitle iletişim araçları, özelde ise basın üzerinde çeşitli denetim tür ve metotları mevcuttur. Bunlardan en bilineni hukukî denetimdir. Hukuki denetimin niteliği, toplumlara ve içinde bulunulan zamanın doğasına göre değişiklikler arz edebilmektedir. Hiçbir denetim türü mükemmel olmadığından, hukukî denetimin de kendine özgü birtakım noksanlıkları bulunmaktadır. Örneğin, Belsey / Chadwick'e göre (1998, s. 22), medyada kanunların dışına çıkmadan da yanlışlık, yalan, çarpıtma, kayırmacılık, sansasyonellik, bayağılık, cinsiyetçilik, ırkçılık, özel yaşama müdahale vb. birçok yolla ihlâlde bulunabilmek mümkündür.

Hukuktan kaynaklanan noksanlıkları ortadan kaldırmak, daha saygın bir meslek yaratmak ve basın özelinde ifade özgürlüğünü daha etkin ve sorumlu kullanabilmek amacıyla basın ahlâk kodları oluşturmak ve bunlara uymaya gayret göstermek önemlidir. Durkheim'e göre (1986, s. 17) toplumsal bir kurum, bir ahlâk disiplini olmadan yaşayamaz. Aksi takdirde, ortada yalnızca birbirleriyle çarpışan bireysel çıkarlar kalır. Yararcı bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, meslek ahlâkını tesis etmenin yalnızca sorumluluğun değil, mesleki çıkarların da bir gereği olduğunu söylemek mümkündür.

Yararcı ahlâkın yegâne amacı, sadece öznenin en yüksek mutluluğunu değil, bütünün en yüksek mutluluğunu sağlamaktır (Mill, 2017, s. 34). Dolayısıyla basında ahlâkî ilkeleri tesis etmek, toplumu basının sakıncalı olabilecek içeriklerinden koruyacağı gibi, bütün olarak basın sektörünü de toplumun gözünde 'güvenilir' hale getirecektir. Bunun sonucunda basın, hem daha fazla kişiye ulaşarak 'kamunun bilme hakkı'na sağlıklı bir biçimde hizmet edecek, hem de daha fazla tiraj elde edecektir.

Basın ahlâkını sağlamanın en bilinen yolu 'özdenetim'den geçmektedir. Özdenetimi 'davranışlarda oto-kontrol sağlama' olarak tanımlamak mümkündür. Bu kavramı oto-sansür ile karıştırmamak gerekir. Zira özdenetimde 'gönüllülük' esastır. Basında özdenetimi sağlamanın en etkili yolu, birtakım etik kodlar belirlemek ve bu etik kodlara uyulmasını sağlamak amacıyla sektörel basın konseyleri oluşturmaktır. Durkheim'e göre (1986, s. 12), toplum içinde, meslek ahlâkını teşkil edecek ve bu ahlâkın işlerliğini takip edecek özel birtakım grupların bulunmasına ihtiyaç vardır. Bu gruplar da ancak aynı meslekten bireylerin veya meslek gruplarının birleşmesiyle kurulmuş gruplar olabilir.

Basında özdenetimin sağlıklı bir biçimde sağlanabilmesi için, oluşturulan basın konseylerinin gönüllülük arz etmesi ve bunların devlet denetimi ile bir ilişkisinin olmaması önemlidir. Aksi takdirde,

hukukî denetim ile özdenetim arasındaki fark ortadan kalkacak ve sektörün kendi ilke ve standartlarını hayata geçirme imkânı zorlaşacaktır. Ayrıca, kanunla veya devletin yönlendirmesiyle kurulan özdenetim kuruluşları siyasî yönlendirmelere de açık olacaktır. O halde, gönüllülük arz etmeyen özdenetim kuruluşlarının özdenetim kavramının tabiatı ile bağdaşmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada, Türk basın tarihinde gerçek anlamda bağımsız ve gönüllü bir özdenetim kuruluşu olan Basın Konseyi'nin 1988 yılında kurulmasına kadar geçen dönemdeki kurumsal özdenetim faaliyetleri, özdenetim kuruluşları ile devlet¹ arasındaki ilişki bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Amaç, Türk basın tarihinin en başından 1988 yılına kadar kurulan, belirli bir süre faaliyet gösteren ve daha sonra faaliyetlerine son veren özdenetim kuruluşları olan Osmanlı Matbuat Cemiyeti (1908), Basın Birliği (1938) ve Basın Şeref Divanı'nın (1960) yapılarını ortaya koymak, devlet ile olan ilişkilerini irdelemek ve bu kuruluşların devletten ne ölçüde bağımsız olduklarını tespit etmektir.

Çalışmada betimleyici araştırma tekniği uygulanmıştır. Erdoğan'a göre (2003, s. 138), buradaki 'betimleyici' kavramı, bir durumun, koşulun, insanın, ilişkinin, plânlı faaliyetin, iletişim sürecinin, uygulanan politikanın 'ne olduğunu' tasvir, tarif ve açıklığa kavuşturma anlamına gelmektedir. Betimleyici araştırma, herhangi bir şeyin, insanın, kurumun özellikleri ile ilgilenmektedir.

Betimleyici araştırma tekniğinin tercih edilmesinin nedeni, bu yöntemin olguları açıklamaya, tarihsel olaylar hakkında bilgi toplamaya, sorunları tespit etmeye, karşılaştırma ve değerlendirmeler yapmaya elverişli olması ve dolayısıyla da çalışmanın amacına uygunluk göstermesidir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikli olarak basında özdenetim faaliyetinin tarihsel kökenleri ele alınarak özdenetime duyulan ihtiyacın nedeni ortaya konulmuş, özdenetim tür ve metotları tarif edilmiş, özellikle de 'zorunlu' ve 'gönüllü' özdenetim kuruluşları arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise, buldukları dönemin plânlı iletişim politikalarının birer sonucu olan üç farklı özdenetim kuruluşunun ortaya çıkış şartları, yapıları ve nitelikleri tarihsel bir perspektif içerisinde etraflıca ele alınmış ve bu kuruluşların devletle olan ilişkilerinin niteliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, çeşitli

¹ Bilindiği üzere, devlet ile hükümet birbirinden farklı kavramlardır. Bu çalışmada, ele alınan özdenetim kuruluşlarının hem hükümetlerle olan ilişkisi hem de tâbi oldukları hukukî çerçeve göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla, daha kapsayıcı bir ifade olması bakımından özellikle çalışmanın ana başlığında ve ikinci alt başlıkta 'özdenetim kuruluşları ile devlet arasındaki ilişkiler' ifadesi kullanılmıştır.

mukayeselere ve değerlendirmelere de yer verilmiştir. Söz konusu yöntemi uygulayabilmek amacıyla geniş bir literatür taramasına başvurulmuştur.

BASINDA ÖZDENETİM

Tarihsel Süreç İçerisinde Basında zdenetime Duyulan İhtiyaç

Kıta Avrupası ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yükselen liberalizm akımının etkisiyle, uzun bir mücadele döneminin ardından 18. yüzyılın son çeyreğinde ifade özgürlüğü hukuk metinleri tarafından tanınır hale gelmiştir. 12 Haziran 1776'da ABD'nin Virginia Eyaleti'nin Bağımsızlık Bildirgesi, 4 Temmuz 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesi ile 1789'da Fransız İhtilalinin ardından yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile dünyada ifade özgürlüğü ilk kez kabul edilmiştir. Yine 1791 yılında ABD Anayasası'na eklenen 'Birinci Ek Madde' (*First Amendment*) ile Kongre'nin söz ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı herhangi bir düzenleme yapamayacağı hususu hükme bağlanmıştır. Bunların tümü, şüphesiz çok önemli kazanımlardır.

Aynı dönemde, artık iyice gelişmiş olan basın sektörü ise vahşi bir rekabetin içerisine girmiştir. ABD'de gazeteler, devrimden on yıl öncesine kadar kamusal tartışmalardan ve siyasi konulardan ticari gerekçelerle kaçınmışlardır. Bu gazeteler işlerini sürdürebilmek için toplumu neye inandırabilirlerse onu satmak, gerektiğinde rüşvete, yalan reklamlara ve sahte basımlara başvurmak zorunda kalmışlar; eski metinleri çok sayıda basıp daha ucuza satarak ya da sansasyonel yeni ürünler sunarak pazarı ele geçirmeye çalışmışlardır (Keane, 2010, s. 62-63).

Endüstri devriminin bir etkisi olarak 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de 'yoksul gazeteleri' (*pauper press*) ortaya çıkmıştır. Daha fazla okuyucuya ulaşmak için saygın gazetelerin vermeyeceği türden yayın yapan bu gazeteler, tecavüzler, intiharlar, yarışlar, cinayetler, komik Őeyler vb. konularda sansasyonel bir habercilik anlayışını benimsemiştir. Bu gazeteler, toplumun ana çerçevesini bozduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. ABD'de de 19. yüzyılın başında sansasyonel içerikli 'ucuz gazeteler' (*penny press*) mevcuttur. Sansasyonalizme yönelik eleştiriler bu dönemde de yapılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında New York'ta ortaya çıkan 'sarı gazetecilik' (*yellow press*) ise 1910'a kadar etkisini sürdürmüştür. William Randolph Hearst ve Joseph Pulitzer'in patronu olduğu iki gazetenin rekabetinde daha önce hiç görülmediği düzeyde sansasyonalizme başvurulmuştur. Ayrıca, 1870'lerden itibaren gazeteler tekelleşmeye başlamış ve birer işletme haline gelmiştir (zer, 2010, s. 66, vd.).

Sarı basın, Küba'nın sömürge gücü İspanya'ya isyan etmesine yoğun bir şekilde yer vererek, İspanyolların yaptıkları vahşetin öykülerini anlatarak isyanın kızışmasında ve Amerika'nın savaşa girmesinde etkin olmuştu. 15 Şubat 1898 akşamı ABD'nin Havana Limanı'nda bulunan Maine Zırhlısında şiddetli bir patlama meydana gelmiş ve 260 kişi yaşamını yitirmişti. Rakiplerini geride bırakmak için sansasyonel bir habercilik anlayışını tercih eden Hearst ve Pulitzer, İspanyolları geminin gövdesine mayın yerleştirmekle suçlamış ve ne denli barbar bir toplum olduklarını anlatmaya başlamıştı. Oluşan kamuoyu desteğiyle, ABD 25 Temmuz 1898'de Madrid'e savaş ilan etmiştir. Ancak 13 yıl sonra kurulan bir soruşturma komisyonu, geminin makine dairesinde meydana gelen bir kazanın patlamaya yol açtığını ortaya çıkarmıştır (Alemdar & Uzun, 2019, s. 251-252).

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, bu dönemde, basının hükümetlere karşı matbaanın icadından itibaren yüzyıllarca süren bir mücadele sonucunda kazandığı özgürlüğü 'sınırsız' ve sorumluluk anlayışından uzak bir biçimde kullanmaya başladığını söylemek mümkündür. Üstelik, basın özgürlüğü tesis edilmiş olmakla birlikte, bu dönemde de basın alanını düzenleyen kanunlar mevcuttur. Örneğin, 1798 yılında ABD'de yayınlanan *Sedition Act* ile hükümet aleyhinde yalan, yanlış, rezalet çıkarıcı ve kötü niyetle yayınlanan yazılar yasaklanmıştı. Yine 1902 yılında yayınlanan *Newyork Criminal Anarchy Act* ile basın özgürlüğüne birtakım sınırlamalar getirilmişti. Fransa'da da 19. yüzyıl boyunca basın konusunda birçok yasal düzenleme yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, 1881 yılında çıkan Basın Kanunu halen yürürlükte (söz konusu yasal düzenlemeler için bkz. Dönmezer & Bayraktar, 2013). Dolayısıyla, basının kitle basınına dönüştüğü bu dönemde, hukukun basını kontrol etmede yetersiz kaldığı ve basının kendi kendini kontrol etmesine gereksinim duyulduğu açıktır.

20. yüzyılın ilk yarısında da durum aynıdır. Kitle gazetelerinin sansasyonel çizgisi, halkın gazetecilere yönelik güvenini kaybetmesine neden olmuştur. Radyo, bazı dergiler ve televizyon gazeteciliği, popüler kitle gazetelerinin çizgisinde bazı değişiklikler olmasına yol açarken, 'magazinleşme' olgusu tüm gazetecilik için anahtar kavram halini almıştır (Tokgöz, 2008, s. 57-58).

Basında çıkan sorunları çözmek amacıyla oluşturulan basın konseylerinin ilk örnekleri de bu dönemde görülmüştür. İlk basın konseyi 1916 yılında İsveç'te ortaya çıkmış, İngiltere'de kurulması ise 1963'te gerçekleşmiştir. Daha sonra başka ülkeler de bu modeli izlemişlerdir (Alemdar Z. , 1990, s. 26).

Basın konseylerinin özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını, bu dönemden sonra basın alanında tartışılmaya başlanan 'toplumsal sorumluluk' anlayışıyla ilişkilendirmek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında basın özgürlüğü konusunda yaşanan sorunların çözümü için birtakım gelişmeler yaşanmıştır. ABD'de toplanan Basın Özgürlüğü Komisyonu, 'Özgür ve Sorumlu Bir Basın' adlı raporu yayınlayarak Toplumsal Sorumluluk Teorisi'nin temellerini ortaya atmıştır. Teori'ye göre, basın en temel işlevlerini yerine getirmede yetersiz kalmaktadır. 'Özgür fakat sorumlu basın-yayın' anlayışını kabul eden ve liberal yaklaşımı yeniden düzenleyen Toplumsal Sorumluluk Teorisi'ne göre, kitle iletişim araçları, toplumun görüşü ve izleyici davranışının yanı sıra profesyonel etik kodlar tarafından da denetlenmelidir (Siebert, Peterson, & Schramm, 1984, s. 7, 74-75).

Kitle iletişim araçlarının denetlenmesinde kamuoyu denetimi ile özdenetimi öne çıkaran Toplumsal Sorumluluk Teorisi, liberal yaklaşımın öngördüğü 'negatif özgürlük' kavramının yanına 'pozitif özgürlük' kavramını da koymuştur. Negatif özgürlük, dışarıdan gelen sınırlamalara karşı özgür olmak iken pozitif özgürlük, arzulanan bir amaç için özgür olmak anlamına gelmektedir. Teoriye göre, basın tüm zorlamalardan muaftır ve toplumun ihtiyaçları ile etik hassasiyetlerin gerektirdiği amaçlarını gerçekleştirmek bakımından da özgürdür. Bu özgürlüğün sağlanabilmesi için de basın yeterli teknik ve malî imkânlarla sahip olmalı ve bilgiye erişebilmelidir (Siebert, Peterson, & Schramm, 1984, s. 93-94).

Toplumsal Sorumluluk Teorisi'nin temeli olan Basın Özgürlüğü Komisyonu Raporu, liberal basın teorisinin kabul ettiği özgür basının topluma karşı sorumlu olduğu gerçeğini kabul etmekte ancak bu anlayışı yenilemekteydi. Söz konusu revizyon, sorumluluk anlayışına daha fazla vurgu yapılmasıydı. Raporda ısrarla, sorumluluğa dayalı bir basın anlayışının yerleşmesinin yolunun daha fazla kanun ve hükümet müdahalesi olmadığı savunulmuştur. Serbest girişime ve kâr güdüsüne dayalı bir iletişim sistemi savunulmakla birlikte, kimi zaman devlet müdahalesine ihtiyaç duyulabileceği vurgulanmış ve etik sorumluluk ön plana çıkarılmıştır (Taş, 2012, s. 87-90).

Toplumsal Sorumluluk Teorisi'nin Liberal Teori'nin bir uzantısı olduğunu görmek mümkündür. Liberal Teori'den farklı olarak, bir amaç uğruna özgür olma prensibi benimsenmiş olup o amaç da 'kamu yararı' olarak tanımlanmıştır. Yaklaşım, bu yönüyle aynı anda en fazla kişinin yararını sağlamayı amaçlayan İngiliz Yararcılık geleneği ile de benzerlik göstermektedir.

Basında Özdenetimi Uygulama Biçimleri

Basında özdenetime duyulan ihtiyaç kadar, özdenetimin nasıl sağlanacağı konusunda da farklı yöntemler mevcuttur. Bunlardan ilki, basın mensubunun kendi kendini denetimidir. İkinci aşama ise basın kuruluşların kendi kendini denetlemesidir. Bu denetim türü de kendi içerisinde ikiye ayrılır. İlki basın kuruluşlarının etik ilkeler tespit ederek mensuplarının bu ilkelere uymalarını sağlamak, ikincisi ise okurların o yayın kuruluşu ile ilgili memnun olmadıkları hususları, eleştirilerini ve şikâyetlerini iletebilecekleri bir okur temsilcisi (ombudsman) istihdam etmektir. Özdenetimi sağlamanın diğer bir yöntemi ise bu çalışmanın konusunu teşkil eden basın konseyleri oluşturmaktır. Bu konseylerin temel amacı, birtakım meslek ahlâk ilkeleri belirleyip, sektör çalışanlarının bu ilkelere uymalarını sağlamak, uymayanlara ise çeşitli yaptırımlar uygulamaktır.

Basın Konseyleri, gönüllü, yani rıza ile teşkil edilen kuruluşlar ve kanuna dayanan kuruluşlar olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü kuruluşlar, basın mensupları tarafından seçilen üyelerce oluşturulmaktadır. Bu kuruluşların başlıca yararı, yukarıdan gelen bir dayatma sonucunda kurulmadıkları için yetkilerinin üyeleri tarafından kolayca kabul edilmesidir. Ancak, bu tür kurumların nüfuzları ve yaptırımları yeterince etkili olmayabilir (Dönmezer, 1968, s. 3). Şunu belirtmek gerekir ki, bu kuruluşların üyeleri üzerinde etkili olmaları ancak demokrasinin, basın çalışanları dahil olmak üzere toplumun her kesimi tarafından benimsendiği bir ortamda mümkündür.

Kanuna dayalı kuruluşlar ise barolar, tabip odaları, mühendis odaları gibi birer kamu tüzel kişisi niteliğindedir. Bu tür kuruluşlar, güçlerini kanundan aldıkları için etkili yaptırımlar uygulayabilirler. Bu durum, üyelerde de kararlara uyma eğilimi yaratabilir. Ancak bu kuruluşlar siyasî nitelikte baskıların doğmasına neden olabilir ve siyasî partiler, basın üzerinde bu derece etkili olabilecek bir kuruluşu etki altına almak isteyebilir. Kaldı ki, fikir ifade etmek ile yakından ilişkili olan gazetecilik ile avukatlık ve doktorluk gibi meslekler birbirinden tabiat olarak farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla, basın mesleğinde belirli bir yetiştirme yolunu zorunlu kılmak tehlikeler doğuracaktır (Dönmezer, 1968, s. 4). Bunların dışında, zorunlu kuruluşların avantajı olan yaptırım uygulamadaki hareket yeteneği zaman içerisinde yozlaşarak basın özgürlüğüne zarar verebilecek bir uygulama haline de gelebilmektedir (Özgen M. , 2006, s. 90).

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak, gönüllü kuruluşları basın sektörü tarafından herhangi bir dış müdahale olmaksızın kurulan ve mensuplarının rızaya bağlı üye oldukları kuruluşlar olarak tanımlamak

mümkündür. Zorunlu kuruluşlar ise, genellikle gazetecilik faaliyetlerini belirli şartlara bağlayan ve gazetecilik mesleğini yapmak için birtakım kriterler belirleyen kuruluşlar olmakla birlikte uyguladıkları yaptırımlar da kanunla güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla, her ne kadar yönetim kademelerinde basın sektörünü temsil eden kişiler bulunsa bile böyle bir denetim türü, 'özdenetim' faaliyeti olmaktan oldukça uzaktır ve hukukî denetimin bir parçasıdır.

Her meslek ahlâkı, bir meslek grubunun eseri olduğuna göre, grup ne ise ahlâkı da odur. Genel olarak, bir grup ne kadar güçlü kurulmuş ise ona mahsus ahlâk kuralları da o kadar çok, vicdanlar üzerindeki otoriteleri de o kadar fazladır. Çünkü grup ne kadar birbirine bağlı ise onu oluşturan bireyler de o derece sıkı ve devamlı bir temas halindedirler. Böylece temaslar ne kadar sıkı ve samimi olursa, paylaşılan fikir ve duygular da o kadar çok olur. Bu tür grupların otoritesi, kurduğu ahlâk disiplinine de geçecek ve saygı görecektir (Durkheim, 1986, s. 12-13). Dolayısıyla, gönüllü kuruluşların başarılı olabilmesi için her açıdan nitelikli bir basın sektörünün bulunması gerektiğini belirtmek de yerinde olacaktır.

1971 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesi ülkelerin gazeteci sendikaları Münih Bildirgesi'ni ilân etmişlerdir. Basın ahlâkının önemli kilometre taşlarından sayılan bu bildirmede, klasik meslek ahlâk ilkeleri sıralandıktan sonra gazetecilerin sadece meslektaşlarının otoritesini kabul edecekleri vurgulanmıştır (Çağdaş Gazeteciler Derneği, 2003, s.8). Örneğin, Nazi Almanya'sındaki kötü tecrübelerden yola çıkarak, Federal Almanya'da artık sadece gönüllü üyeliğe yer veren meslekî kuruluşlara izin verilmektedir (Mauchenheim, 1968, s. 1).

1992 yılında Hindistan'da gerçekleşen Basın Konseyleri ve Benzeri Kuruluşlar Üçüncü Uluslararası Konferansı'nda, devletten para alan basın konseyleri için olumsuz bir görüş belirtilmemiş ancak basın dünyası tarafından finanse edilen basın konseylerinin amaca daha iyi hizmet edeceği hususunda ortak bir görüş belirtilmiştir (Özgen M. İ., 1994, s. 96-97).

Saygın bir basın sektörü oluşturmanın yegâne yolunun gönüllü özdenetim kuruluşları oluşturmaktan ve bu kuruluşların başarılı olması için gayret göstermekten geçtiğini söylemek doğru olacaktır. Gönüllü basın konseyleri, saygın bir mesleğin ortaya çıkmasına katkı sunmanın yanı sıra, hükümetlerin basına yönelik aşırı müdahalelerinin gerekçelerini de ortadan kaldıracaktır. Ancak, gönüllü kuruluşların başarılı olması için ifade özgürlüğünün yalnızca kanunlarla ve hükümetlerin demokratik

uygulamalarıyla tesis edilmiş olması yeterli değildir. Aynı zamanda, gönüllü kuruluşlara üye olan basın mensupları da ifade özgürlüğünü içselleştirmiş olmalı, ifade özgürlüğü ile sorumluluk arasında sağlam bir denge kurmalı ve rıza ile üye olduğu bu kuruluşların tasarruflarına mümkün olduğunca uyum göstermelidir.

TÜRK BASIN TARİHİNDE ÖZDENETİM KURULUŞLARI İLE DEVLET ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Osmanlı Matbuat Cemiyeti

Türkiye'deki ilk resmî gazetelerin 1828'de Mısır'da çıkarılan Vakayi-i Mısıriye ve 1831 yılında Sultan II. Mahmud tarafından çıkarılan Takvim-i Vekayi olduğu bilinmektedir. İlk özel basın ise, 1860'tan itibaren Jön Türklerin kendilerini ifade etme taleplerinin bir sonucu olarak çıkmış ve Türkiye'de gazetecilik geleneğinin ilk uygulamaları başlamıştır. Hatemi'ye göre (1976, s. 72), toplum yapısının çözüldüğü, dağıldığı, yeni terkipler aradığı bir dönemde, yeni ortaya çıkmış bir mesleğin düzenli bir şekilde örgütlenmesi ve uyacağı ahlâk kurallarını yazılı veya yazısız olarak belirlemesi beklenemezdi.

24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesinin hemen ardından bütün Osmanlı gazetecileri durumu görüşmek üzere bir akşam yemeğinde buluşmuş ve burada, Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin temelini atmışlardır. Yeni dönemin daha ilk gününde atılan bu adım, yaşanan ani değişimin ve devrin baskıcı koşullarının yarattığı ruh halini çok iyi anlatmaktadır. Uygulamaya bakıldığında, bu dönemde somut bir basın birliği kurulamamış ve bir Nizamname hazırlanmasından başka sonuç elde edilmemiştir (Yalman, 2018, s. 87).

Osmanlı Matbuat Cemiyeti Nizamnamesi² incelendiğinde, 11. maddede Cemiyet'in amaçlarının sıralandığı görülmektedir. Buna göre, Cemiyet'in amaçları arasında, Cemiyet'i Hükümete resmen tanıtmak, basın yargılamalarında Cemiyet'in yetkili organının Hükümet tarafından hakem olarak kabul edilmesini sağlamak, ifade özgürlüğüne zarar vermeden 'selamet-i vatan' fikri çerçevesinde basını toplamak, Avrupa'da bulunan basın cemiyetleri ile dostane ilişkiler kurmak, cemiyet üyeleri arasında dostluk ve yardımlaşmayı sağlamak, cemiyet üyelerine çeşitli konularda kolaylıklar sağlamak ve Cemiyet'in içeride ve dışarıda şeref ve haysiyetini korumak hususları sayılmıştır. Özellikle Cemiyet'in ilk

² Nizamnamenin tam metni için bkz. Kırac, 2011.

iki amacının, faaliyetlerini hükümetin desteğiyle gerçekleştirmek olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Cemiyet'in amacı yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Nizamnamenin 14. maddesi, gazetelere özenetim bağlamında birtakım görevler yüklemektedir. Buna göre, gazeteler şantaj yapmayacak, çirkin sözlerden, imadan ve genel ahlâka aykırı içeriklerden sakınacaklardır. Ayrıca, yabancı devletlerden ve Osmanlı'dan kimsenin şeref ve haysiyetini zedeleyecek yayın yapılması yasaklanmıştır. 15. ve 16. maddede ise yaptırımlar düzenlenmiştir. Cemiyet, şikâyet ve ihbar üzerine harekete geçecek ve ihlâlin gerçekleştiğine kanaat getirilirse, Cemiyet üyesi basın kuruluşu Cemiyet tarafından verilecek karara uyacaktır. İhlâli gerçekleştiren basın kuruluşunun Cemiyet üyesi olmaması durumunda, Cemiyet'in kınama metni söz konusu kuruluşlara tebliğ edilecektir. Üç kez özür dileme yaptırımı uygulanan üye, Cemiyet'ten ihraç edilecektir.

Nizamname hükümleri incelendiğinde, Cemiyet'in bir meslek örgütü olma amacıyla kurulmasının yanı sıra, 'gönüllü' bir özenetim kuruluşu olma amacı taşıdığı da açıkça görülmektedir. Cemiyet'in belirlediği ilkeleri Türk basın tarihinde özenetimi sağlamak amacıyla oluşturulan ilk meslek ilkeleri olarak değerlendirmek mümkündür. Gönüllü bir kuruluş olmasına rağmen, Cemiyet'in bu ilkelere uymayan üyeleri için oldukça sert bir yaptırım öngörmesi de dikkat çekmektedir.

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, Türk basın tarihindeki ilk meslek örgütlenmesidir ancak kuruluşunun resmiyet kazanması için neredeyse bir 10 yıl daha geçmesi gerekmiştir (Kıraç, 2011, s. 3). 1917 yılında Alman Matbuat Cemiyeti'nin günlük Türk gazetelerinin bazılarının başyazarlarını Almanya'ya davet etmek istemesi ancak müracaat edilecek bir yer bulamaması sonucunda gazeteciler harekete geçmiş ve Osmanlı Matbuat Cemiyeti ortaya çıkmıştır (İskit, 1943, s. 295). Cemiyetin 1908 yılında hazırlanan Nizamnamesi 1917 yılında resmiyet kazanmıştır (Kıraç, 2011, s. 12). Farklı bir ifadeyle belirtmek gerekirse, Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin 1908 yılında belirlenen işleyiş esasları ancak 1917 yılından sonra uygulamaya geçebilmiştir. Şüphesiz dönemin olağanüstü şartlarının ve Osmanlı'nın dahil olduğu savaşların da bu duruma etkisi büyüktür.

1918 yılındaki faaliyet raporuna bakıldığında, Cemiyet'in o dönemde sıkıntısı iyice artan gazete kâğıdı dağıtım işini üstlendiği görülmektedir. Kısıtlı miktardaki kâğıdın dağıtım işinin cemiyete verilmiş olması, cemiyetin hükümet ile ilişkisinde hiyerarşik bir düzenin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca,

Cemiyet'in kâğıdı vereceği basın kuruluşunu hükümet adına seçiyor olması gibi bir durumun kolayca ortaya çıkabileceği varsayılmalıdır (Kıraç, 2011, s. 41). Zira Koloğlu'nun belirttiğine göre (1999), Cemiyet'in 1917'de yeniden kurulmasında hükümetin rolü büyüktür.

Bu dönemde, Cemiyet Nizamnamesinde yer alan meslek ilkelerine basın kuruluşları tarafından ne derece uyulduğuna yönelik herhangi bir belge bulunmamaktadır. Ancak, teorik olarak düşünüldüğünde, gazete kâğıdı dağıtımı gibi çok önemli bir görevi üstlenmesi hükümetçe uygun görülen Cemiyet'in, yine hükümet adına basını 'özdenetim' gerekçesiyle kontrol altına alabilmiş olması da son derece mümkündür. O halde, gönüllü bir meslek kuruluşu olan Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ni gönüllü ancak hükümetle güçlü ilişkileri bulunan ve gazete kâğıdı dağıtımı gibi hayati bir konuda hükümet tarafından yetkilendirilen bir kuruluş olarak nitelendirmek mümkündür.

Cemiyet'in adı, 1920'de 'Türk Matbuat Cemiyeti'ne çevrilmiş, 1923'ten sonra 'Matbuat Cemiyeti', 1930'da ise 'İstanbul Matbuat Cemiyeti' olmuştur. 1935'te de Atatürk'ün isteğiyle, Derneğin adı 'Basın Kurumu'na dönüşmüştür (Topuz, 2003, s. 357). Bir sonraki başlıkta ele alınmış olan Basın Birliği'nin kurulmasıyla, Basın Kurumu dağıtılmıştır.

Basın Birliği

25 Mayıs 1935 tarihinde Matbuat Umum Müdürlüğü'nün isteğiyle toplanan Birinci Basın Kongresi ile gazetecilerin 'zorunlu' niteliği taşıyan bir otoriteye bağlanmaları yönünde beliren eğilim, 1938 yılında Basın Birliği'nin kurulması ile sonuçlanmıştır (Özgen M., 2006, s. 179).

Basın Birliği'nin başına yazar Falih Rıfkı Atay getirilmiştir (Evsal, 1987, s. 62). Birlik, statü olarak kurucu bir kanuna dayanan zorunlu bir meslek ve özdenetim kuruluşudur. 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu'na göre (R.G. Tarih: 14.07.1938 Sayı: 3959), Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin sahipleri ile yazı, haber, resim, fotoğraf ve düzeltme işlerinde ücretli, devamlı ve muntazam surette çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimselerin Birliğe üye olmaları zorunlu tutulmuş ve Birlik dışında gazetecilik yapmak yasaklanmıştır (m.1, 2/1). Bir gazete veya dergi, yayına başladıktan en fazla bir ay içerisinde Birliğe başvurmakla yükümlü tutulmuş ve başvurunun reddedilmesi halinde İçişleri Bakanlığı'na itiraz edilmesi öngörülmüştür. Bakanlığın kararı kesindir (m.2/2-3).

Gazetecilik faaliyetinin izne bağlanmasının demokratik bir uygulama olmadığını söylemek mümkündür. Zira gazetecilik faaliyeti, özünde birtakım fikirlerin savunulmasını ve geniş anlamda ifade özgürlüğünü gerektirmektedir. Ancak, Basın Birliği ile kurulan bu sistem, beğenilmeyen fikirleri savunanların, doğrudan hükümet eliyle gazetecilik mesleğine kabul edilmemesi gibi bir sonuca yol açıcı niteliktedir.

Birliğin merkezi Ankara olmakla birlikte (m.1), İstanbul, İzmir, Adana ve Trabzon'da mıntıklarının bulunması hükme bağlanmıştır (m.4). Birliğin temel amaçları, üyelerinin çıkarlarını korumak, mesleğin şeref ve saygınlığını korumak, meslekte düzeni sağlamak, dayanışma duygularını güçlendirmek, gazetecilik okulları veya meslek kursları açmak, meslekî konularda uluslararası temaslarda bulunmak, Türk basınını temsil etmek, basını millî çıkarlar amacıyla uyanık ve birlik içerisinde bulundurmak ve Cumhuriyet'in çıkarlarına bağlı tutmak olarak sayılmıştır (m.5). Bu amaçlardan, Birliğe hem bir meslek örgütü hem de bir özdenetim kuruluşu vasıfları yüklendiğini görmek mümkündür.

Birliğin çeşitli teşkilatları mevcuttur. Birlik mensupların arasında çıkacak kişisel anlaşmazlıklarla, meslek haysiyeti ve şerefi ile ilgili konuları ve birliğin Kanun ile belirlenen amaçlarına aykırı davrandığı iddia edilen Birlik mensuplarının durumlarını inceleyerek karar almak amacıyla her mıntıkada birer 'Mıntika Haysiyet Divanı' kurulmuştur. Ayrıca, Ankara'da bir Yüksek Haysiyet Divanı kurulması öngörülmüştür (m.15).

Mıntika Haysiyet Divanlarının meslekte en az iki yıl deneyimi bulunan üç asil üç yedek üyeden oluşması öngörülmüş ve bulunulan yerin bir Cumhuriyet savcısının da Divan'da bulunması hükme bağlanmıştır (m.16). Divan'da Cumhuriyet savcısının bulunması, Kurumun 'zorunlu' yapısının belirginliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Mıntika Haysiyet Divanlarının gazetecileri 'uyarma' ve 'meslekten bir aya kadar menetme' yetkisi mevcuttu. Uyarı cezaları için itiraz hakkı tanınmamışken men kararlarına karşı 15 gün içerisinde Yüksek Haysiyet Divanına itiraz mümkün kılınmıştır (m.17).

Yüksek Haysiyet Divanı ise meslekte en az üç yıl deneyimli altı asil ve altı yedek üye ile Yüksek mahkeme tarafından seçilecek bir üye ile o günkü adıyla Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdüründen oluşmaktadır (m.16). Yapısal olarak, Yüksek Haysiyet Divanı'nın yapısının Mıntika Haysiyet Divanı'na benzediğini görmek mümkündür.

Yüksek Haysiyet Divanı, 'uyarma'nın yanı sıra 'meslekten üç ay menetme' ve 'Birlikten çıkarma' yaptırımını uygulama yetkisine de sahip kılınmıştır. Birlikten çıkarma yaptırımını haricindeki yaptırımlar için itiraz yolu kapalı iken Birlikten çıkarılma kararları için 15 gün içerisinde İçişleri Bakanlığı'na itiraz hakkı tanınmıştır. Bakanlığın kararları kesindir (m.18).

Yalnızca tıp ve hukuk gibi birkaç meslekte, meslekî kuruluşlar nihaî bir yaptırım olarak kuralları ciddi bir şekilde ihlâl edenleri meslekten menetme yetkisine sahiptir. Böyle bir sistemin gazeteciliğe uyarlanması durumunda ise birtakım sorunlar çıkabilir. Örneğin, etik dışı davranış disiplin cezası verilen doktorların yaptığı yanlışların büyük çoğunda siyasî bir boyut yoktur. Ancak araştırmacı gazeteciler, görevleri gereği siyasî konulara girebilirler. Dolayısıyla, gazeteciler için bir kayıt sistemi getirmenin sakıncası, kendilerini listeden çıkarmakla tehdit eden siyasetçi ve bürokratlara boyun eğme ihtimalidir (Harris, 1998, s. 92-93).

Kanun'a göre, örneğin Birlikten üç ay çıkarma gibi ağır bir yaptırıma yönelik itiraz yolunun kapalı olması oldukça sorunlu bir uygulamadır. Yine birlikten çıkarma kararı, aynı zamanda 'meslekten menetme' anlamına gelmektedir. Bu yaptırım için bir üst mercii olan İçişleri Bakanlığı'na itiraz yolu tanınmakla birlikte Basın Birliği Kanunu'nun 23. maddesi, bir de Yüksek Haysiyet Divanı'na itiraz yolunu açmaktadır. Meslekten menedilen basın çalışanı, men kararı yürürlüğe girdikten en az bir yıl sonra itirazını gerçekleştirebilecektir. İtirazın, men kararı veren mercie yapılması sağlıklı bir yöntem olmamakla birlikte itiraz için neden bir sene beklenmesi gerektiği hususu da açık değildir. Hedeflenmiş amacın, basın çalışanlarının oto-sansür geliştirerek bu yaptırıma maruz kalmamalarının sağlanması olduğu düşünülmektedir.

Özellikle 1938'den sonra, Türkiye'nin siyasal yaşamında ortaya çıkan gelişmeler dış etkenlerden kaynaklanmıştır (Özgen M. , 2006, s. 183). Basın Birliği ile hükümet tarafından basın üzerinde kurulan baskının asıl amacının İkinci Dünya Savaşı'nda izlenecek tarafsız kalma politikası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Amaç, basının bu tarafsızlığı bozabilecek yayınlar yapmasının engellenmesidir.

Yukarıda belirtilen argümanı güçlendirmek amacıyla bu dönemde basın üzerinde uygulanan diğer politikalara da bakmak yerinde olacaktır. Basın Birliği uygulamasının haricinde 1938 yılında, 1931 yılında çıkarılan Basın Kanunu'nda da birtakım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, beyanname sisteminden vazgeçilerek ruhsatname sistemine geçilmiş yani süreli yayın sahibi olma hakkı bir nevi izne bağlanmıştır.

İkinci olarak, gazete ve dergi çıkarmak için bir bankadan 1000-5000 liralık bir garanti mektubu sağlanması öngörülmüştür. Bu, o zaman için önemli bir meblağdır (Topuz, 2003, s. 167). 1939 Haziran'ında İkinci Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine, İstanbul basınına devletin yürüteceği siyaset hakkında bilgilendirmek amacıyla Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Dairesi Müdürü, hükümet tarafından İstanbul'a gönderilmiş ve yaklaşık iki ay boyunca hükümet ile basın arasında irtibat görevi yürütmüştür (İskit, 1943, s. 312). Bu dönemde, Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü'nden basının uyması gereken bazı talimatlar gelmektedir. Örneğin, 23 Aralık 1939 tarihli bir karara göre haber metinlerinde 'Rusya' yazılmayacak, 'Sovyet Rusya' yazılacaktır. Yine İtalya'nın savaş ilânı vesilesiyle, 10 Haziran 1940 tarihli bir karara göre, "Anadolu Ajansı'nın haberlerinden başka haber yazılmayacaktır; başmakale yazılmayacaktır, ikinci baskı veya ilave yapılmayacaktır" (Topuz, 2003, s. 168).

İkinci Dünya Savaşı sonunda özgür dünya içerisinde yer almaya karar veren Türkiye, girmeye çalıştığı dünyada devlet eliyle kurulmuş bu tür kuruluşlara yer olmadığını görünce, 1946 yılında Basın Birliği uygulamasına son vermiştir (Çağdaş Gazeteciler Derneği, 2003, s. 9). Hükümetin bu kararında, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun yabancı ülkelerdeki basın örgütlerini incelemek için Avrupa'ya gönderdiği Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Avrupa'da Basın Birliği'ne benzer bir örgüt olmadığını bildirdiği raporu da etkili olmuştur (Alemdar Z. , 1990, s. 77-78).

Basın Birliği'nin 1946 yılında kapatılmasından sonra yaklaşık 14 yıl boyunca Türk basınında özdenetimi sağlamaya yönelik kurumsal bir faaliyet gerçekleşmemiştir. Basın Birliği'nin kapatıldığı yıl, bir meslek teşkilatı güvencesi altına girmek isteyen gazetelerin çabasıyla İstanbul'da Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur.

Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü'nde, o güne kadar hiçbir meslekî kuruluşta görülmemiş olan sosyal yardım ve dayanışma ilkeleri yer almıştır. Evlenenlere, çocuğu olanlara, hastalananlara, işsiz kalanlara ve darlığa düşenlere çeşitli yardımlar öngörülmüştür (Evsal, 1987, s. 81-82). Ancak Gazeteciler Cemiyeti bir özdenetim kuruluşu değildir ve yapısı itibarıyla bir meslek örgütüdür (Arvas, 2014, s. 107). 1993 yılında adına 'Türkiye' ibaresi eklenen Cemiyet, bugün halen faaliyetlerini sürdürmektedir. Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü'nün ilk halinde meslek ilkelerinin konulması yönünde çaba gösterilmesi gereğine işaret edilmiş ancak somut herhangi bir ilkeler bütünü ortaya konmamıştır. Zaman içerisinde gerçekleşen çabalar sonucunda bugün gazetecilere yol gösterici bir metin olan 'Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk

Bildirgesi' 2005 yılında Cemiyet'in Tüzüğü'ne girmiş ve son halini 2019 yılında almıştır (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 2019).

Basın Şeref Divanı

27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra, Milli Birlik Komitesi'nin basın özgürlüğünü sınırlayan mevzuatın uygulanmasını durdurması üzerine, bazı gazete ve dergilerde özellikle düşürülen iktidarın mensupları hakkında sorumluluk duygusu ile bağdaşmayacak yayınlar başlamıştı. Bu durum devam ettiği takdirde, basın özgürlüğünü zedeleyici bazı sınırlamalar konulması zorunluğu karşısında, Millî Birlik Komitesi'nin de teşviki ile basın için bir özdenetim sistemi oluşturulmasına karar verilmiştir (Tikveş, 2011, s. 192).

Diğer taraftan, 27 Mayıs darbesinden sonra basın üzerindeki sınırlamalar gevşemiş ve basın ile iktidar arasında bir yakınlaşma dönemi başlamıştır. Bunun sonucu olarak, gazeteciler, kendi sorunlarını kendi aralarında çözerek devletin ve yargının basın ile ilgili işlere çok sık karışmamasını sağlamak için İstanbul'da bir komite kurmuşlardır. Bu komitenin hazırladığı on maddelik tasarı (Basın Ahlâk Yasası), 24 Temmuz 1960'ta Gazeteciler Cemiyeti'nde Basın Bayramı dolayısıyla düzenlenen törende gazeteciler tarafından imzalanarak kabul edilmiştir (Hatemi, 1976, s. 81-82). Böylece, Türkiye'nin ilk gönüllü basın özdenetim kuruluşu olan Basın Şeref Divanı ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar gönüllü olarak teşkil edilmiş de olsa, Divan'ın kurulmasında o dönemin hükümetinin de yönlendirmesinin bulunması ile gazetecilerin devlet ve yargı ile aralarına mesafe koymak amacıyla böyle bir örgütlenmeye gitmeleri, Türk basınında özdenetim faaliyeti ile devlet arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Açıkça anlaşılacağı üzere, gazetecilerin üzerinde uzlaştığı 'Basın Ahlâk Yasası', 'kanun' değerinde bir yasa olmayıp 'verilen söze sadakat' esasına dayanmaktadır. Taahhünameyi imzalayanlar, bu yasa'yı yürütmekle görevli Basın Şeref Divanı'nın kararlarına uymayı taahhüt etmişlerdir (Hatemi, 1976, s. 82). Taahhüname, 132 basın kuruluşunca imzalanmıştır (Özgen M. İ., 1994, s. 134).

Divan, yedisi gazeteci olmak üzere İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından seçilecek bir profesör, bir avukat ve İstanbul ilinin en kıdemli ceza hakiminden oluşmaktaydı. Bir süre sonra hakimlerin

bu tür kurullarda görev alamayacağı anlaşılınca, hâkim üye yerine İstanbul Üniversitesi'nin görevlendireceği bir akademisyen Divan'a dahil olmuştur (Özgen M. İ., 1994, s. 138).

Divan, Basın Ahlâk Yasası'na aykırılık tespit etmesi durumunda 'uyarı' ve 'kınama' gibi yaptırımlar uygulayabilmekteydi. Yani, tek yaptırım teşhirden ibaretti. Farklı maddi ve cezai yaptırımlar uygulanması kabul edilmemişti. Teşhirin, kamuoyunda yasayı ihlâl eden gazetelerin itibarını sarsacağına göre yeterli bir yaptırım olacağı umut edilmişti. Ancak, Basın Şeref Divanı'nın henüz birinci yılı dolmadan özdenetim sistemine bağlanan ümitler sönmeye başlamıştı. 1961 yılı sonuna gelindiğinde sorumsuz yayınlar artmış ve Divan bunları önlemekte yetersiz kalmıştı (Alemdar Z., 1990, s. 87). Hatta Tikveş'e göre (2011, s. 197), İstanbul gazeteleri dışındaki pek çok gazete, Divan tebliğleri ile teşhir edilmeyi bir çeşit reklam olarak kabul etmişti.

Basın Şeref Divanı'ndaki zaafın nedeni yaptırımların yetersizliğinde bulunmuştur. Yasaya aykırı davranan basın organlarının teşhiri ile beklenen etkinin sağlanamayacağı düşünülüyordu. Ancak bunların yerine maddî yaptırımların konulması da sistemin doğasına aykırı idi. Başka bir formül bulundu. Yürürlükteki 195 sayılı Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun'un (R.G. Sayı: 10702 Tarih: 09.01.1961) 48. maddesi basın ahlâk esaslarına uymayan gazetelerin yaptırıma tabi tutulmasını öngörmekteydi. Gerçi, 'basın ahlâk esasları' deyimini Divan'ın Basın Ahlâk Yasası'na doğrudan bir atıf sayılmazdı. Ancak, Kurum, alacağı bir kararla ahlâk esaslarının Basın Şeref Divanı'nca uygulanan Ahlâk Yasası olduğunu açıklar ve bu yasayı ihlâl edenler hakkında yaptırım uygulayabilirdi. Bu yaklaşımın sonucu olarak, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'nca 195 sayılı Kanunun 49. maddesi uyarınca hakkında bir yıl içinde üç uyarı ve bir kınama veya iki kınama cezası verilen gazete ve dergilerin ilân ve reklamlarının kesileceği kabul edilmiştir (İpekçi, 1968, s. 6).

Yukarıda bahsedilen değişikliklerle birlikte, Divan, gönüllü bir kuruluş olmaktan çıkıp 'zorunlu' bir özdenetim kuruluşuna dönüşmüştür. Aslında ortada iki temel yanlış mevcuttur. Bunlardan ilki, gazetecilerin çok kısa bir süre içerisinde gönüllü olarak uymayı taahhüt ettikleri kurallara uymamaları ve Divan'ın basın üzerindeki kontrolünü kaybetmesidir. İkinci yanlış ise, gönüllü olarak oluşturulmuş bir kuruluşun, üyelerinin rızasını almadan statü değişikliğine gitmiş olmasıdır.

1962 yılında yürürlüğe giren bu karara dayanılarak, aynı yıl içinde Basın Şeref Divanı'nca kınanan bazı İstanbul ve Ankara gazetelerinin resmî ilânları 15'er gün süre ile kesilmiştir. Ancak, bu durum

beklenen sonucun tam tersine gelişmelere yol açmış ve söz konusu gazeteler Basın Şeref Divanı'nın kararlarına uymak konusunda verdikleri taahhütleri geri almışlar; bağlı bulunmadıkları bir Divan'ın verdiği kararlara dayanılarak ilânlarının kesilemeyeceğini iddia etmişler ve bu iddia ile iptal davaları açmışlardır. Davaların kazanılması sonunda ilân kesme kararı uygulanamadığı gibi, diğer birçok gazete de Basın Ahlâk Yasası'na uymak hususundaki taahhütlerini geri alma yoluna gitmişlerdir (İpekçi, 1968, s. 6-7).

Özellikle 1960'lı yılların başında Türkiye ekonomisinin henüz dışa açılmamış olması, birçok sektörü yönlendiren küresel şirketlerin ortaya çıkmamış olması ve dolayısıyla da reklam pastasının darlığı nedeniyle Basın İlân Kurumu'nun ilânları basın için hayati bir öneme sahipti. Bu nedenle, devlet eliyle uygulanan ilân kesme yaptırımının basına uygulanacak en ağır yaptırımlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu gelişmeler sonucunda Basın Şeref Divanı'nın etkinliği giderek azalmış, 1963'e kadar her yıl ortalama 30 olayı inceleyen Divan'ın 1963 yılı içinde ele aldığı yayın sayısı sadece yedi olmuştur. Bunun üzerine, Divan'ı yeniden etkin kılmak amacıyla Basın İlân Kurumu'nun Basın Ahlâk Yasası'nı benimseyen bir karar alıp, Basın Şeref Divanı'nı bir bilirkişi heyeti olarak kabul ettiğini belirten bir karar çıkarması benimsenmiştir. Böylece, mahkemelerce uygun görülen itirazlar önlenilecekti. Bu tedbirler 1964 yılından itibaren yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu tedbirler ilk başta ümit verici gözükmüş ve 1964 yılında Divan'ın ele aldığı dosya sayısı 22'ye çıkmıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş, 1966 yılında yalnızca üç dosyayla ilgilenen Divan, 1967 yılında maddî sıkıntılarının da etkisiyle varlığı fark edilmeyen bir Kurum haline gelmiştir (İpekçi, 1968, s. 9-10). Söz konusu yıl, Divan bir dosya hakkında takipsizlik kararı alarak görevini fiilen bitirmiştir (Özgen M. , 2006, s. 208).

Dönmezer'e göre (1968, s. 6-7), Basın Şeref Divanı'nın başarısız olmasının fazlaca nedenleri mevcuttur. Basın İlân Kurumu Kanunu'nun 48. maddesinin işletilmesinin gazetecilerin can evine dokunması ve ters etki yaratması ile Türk basınında belirli ahlâkî standartların kuşaktan kuşağa geçen bir kültür mirası olarak henüz aktarılamamış olması bu nedenlerden iki tanesidir.

Çok kısa bir dönem için 'gönüllü' bir özdenetim kuruluşu olarak kalan ve yaklaşık yedi yıllık çalışma süresinin çok büyük bir kısmını 'zorunlu' bir kuruluş olarak tamamlayan Divan'ın başarısızlığında, tarihsel nedenlerin de etkisiyle Türkiye'de basın geleneğinin ve basın özgürlüğünün henüz oturmamış olmasının payı büyüktür. Burada çıkan ilk sorun, gazetecilerin özdenetim pratiklerinin

bulunmaması ve gönüllü olarak oluşturdukları kurallara bile uyma eğilimde olmamalarıdır. Bu durum, ifade özgürlüğünün, bu özgürlüğü kullananlar tarafından da içselleştirilmemiş olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca, Divan'ın Basın İlan Kurumu ile anlaşıp ilan kesme yaptırımını benimsemesi ve doğrudan Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Basın İlan Kurumu'nun bu öneriyi kabul etmesi de konunun diğer problemlili taraflarıdır. Gönüllü olarak kurulan bir kuruluştaki üyelerin rızasının alınmadan böyle bir değişikliğe gidilmesi ve basındaki sorunların çözümü olarak ilk akla gelen yöntemin 'devlet denetimi' olması, yaşanan problemin başka bir nedenidir.

SONUÇ

Basının kendi kendini denetlemesi fikri ve bu yöndeki çabalar 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu durumun temelinde, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren hükümetlere karşı özgürlüğünü kazanan basın kuruluşlarının daha fazla kâr etmek isteyen patronlarına karşı özgür olamaması ve sorumluluklarını büyük ölçüde ihmâl etmeleri yatmaktadır. Ayrıca, bu durum, basının denetlenmesinde tek başına hukukun yetersiz kaldığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de geliştirilen Toplumsal Sorumluluk Teorisi 'özgür fakat sorumlu bir basın' anlayışını kabul etmiş; sorunların çözümü için daha fazla devlet müdahalesi yerine basın sektörünün daha fazla ahlâkî sorumluluk üstlenmesi gerektiği ilkesini benimsemiştir. Bu durumu gerçekleştirmenin en etkin yolu ise meslekî özdenetimin sağlanmasıdır.

Basında özdenetimi sağlamanın çeşitli yolları mevcuttur. Bunun için en etkin yöntem basın konseyleri oluşturmaktır. Basın konseyleri, kuruluş amacına göre zorunlu ve gönüllü kuruluşlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zorunlu kuruluşlar, siyasî yönlendirmenin etkisine açık kuruluşlardır. Ayrıca, bu kuruluşlar, gazetecilerin mesleklerini icra edebilmeleri için birtakım ön koşullar belirleyebilir. Tüm bunlar ifade özgürlüğünün sağlıklı biçimde işlemesi bakımından ciddi problemlerdir. Kaldı ki, zorunlu kuruluşların yapıları, görev ve yetkileri kurucu bir kanunla belirlendiğinden böyle bir denetim türü özdenetimden ziyade hukukî denetimin bir parçasıdır. Oysa gönüllü kuruluşlar, gönüllü bir biçimde teşkil edildikleri için hem kendilerini üyelerine kolayca kabul ettirebilecek hem de saygın bir basın mesleğinin oluşmasına katkı sağlayabileceklerdir. Böylece, hükümetlerin basına yönelik aşırı müdahalelerinin gerekçesi de ortadan kalkmış olacaktır. Ancak, belirtmek gerekir ki, böyle bir sistemi kurmak ve işletmek kolay değildir.

Zira bunun için ifade özgürlüğünün sınırlarının basın mensupları tarafından da yeterince içselleştirilmiş olması şarttır.

Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde, yapıları ve uygulamaları bakımından Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin kısmen, Basın Birliği ile Basın Şeref Divanı'nın tamamen devlete bağlı kuruluşlar oldukları sonucuna varılmıştır. Osmanlı Matbuat Cemiyeti, 1908 yılında, İkinci Meşrutiyet'ten sonra gönüllü olarak kurulmuştur. Ancak, ilk yıllarda Cemiyet Tüzüğü'nün hazırlanması dışında bir aşama kaydedilememiştir. Cemiyet Tüzüğünde, Cemiyet'in 'hükümet tarafından resmen tanınmasını sağlamak' ve 'basın yargılamalarında hükümet tarafından hakem olarak tayin edilmesini amaçlamak' gibi hedefler, bu kuruluşun amacının 'bağımsız' olmaktan ziyade hükümet ile ortak çalışmayı arzuladığını göstermesi açısından önemlidir. Cemiyet, esas olarak 1917'den sonra faaliyete geçmiş ve bu dönemde, kıt kaynak olan gazete kağıtlarının gazetelere dağıtılması konusunda hükümet tarafından yetkilendirilmiştir. Bu durum, Cemiyet'in 'hükümet tarafından resmen tanınma' hedefine ulaştığını göstermektedir.

1938 yılında kurulan Basın Birliği ise Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nden farklı olarak kanuna dayalı yani zorunlu bir özdenetim kuruluşudur. İçişleri Bakanlığı'na bağlı Birlik ile, gazetecilik faaliyetinde bulunmak izne bağlanmıştı. Birlik, Kanun'da öngörülen ilkelere uymayan gazetecileri meslekten kısmen veya tamamen menedebiliyordu. Belirtilen amacı özdenetimi sağlamak olsa da esas olarak İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin tarafsız kalması amacıyla basını baskı altına alma gayesi taşıyan Basın Birliği'ni oldukça katı yapıda bir meslek kuruluşu olarak değerlendirmek mümkündür. Farklı bir ifadeyle belirtmek gerekirse, Basın Birliği örneğini, bir özdenetim faaliyetinden ziyade basın üzerindeki hukukî denetimin güçlü bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.

1960 askerî darbesinden sonra kurulan Basın Şeref Divanı da varlığını hukukî yaptırımla sağlamaya çalışmış diğer bir özdenetim kuruluşu olmuştur. Öncelikli olarak, Divan'ın o dönem ülkeyi yöneten Millî Birlik Komitesi'nin teşvikiyle kurulduğunu belirtmekte yarar vardır. İlk zamanlar kanuna dayalı olmayan, gönüllü bir kuruluş niteliğinde bulunan Divan, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra gönüllü üyelerine kendi uygulamalarını kabul ettiremez hale gelmiş ve daha sonra Basın İlan Kurumu ile iş birliği yaparak Basın Ahlâk Yasası'nı ihlâl eden gazetelere ilân kesme yaptırımını uygulanmasını sağlamıştır. Bu hamle, Divanı zorunlu nitelikte bir meslek kuruluşuna dönüştürmüş ve prestij kaybetmesine neden olmuştur. Divan'ın böyle yanlış bir yola girmesinde, şüphesiz Basın Ahlâk Yasasına

gönüllü olarak uymayı taahhüt eden ancak daha sonra bu taahhüdüne uymayan gazetecilerin de önemli bir payı bulunmaktadır.

1988 yılına dek kurulan ve belirli bir süre faaliyet gösteren her üç kuruluşun da devlete bağlı veya devletle yakın ilişkiler içerisinde olmasının bazı nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle, Türkiye'ye basının Batı'ya nazaran daha geç gelmiş olmasının ve dolayısıyla da gazetecilik kültürünün daha geç oturmaya başlamasının bu durumda payı büyüktür. Türkiye'de, basına duyulan ihtiyaç ilk olarak 1860'larda ortaya çıkmış ve gazetecilik geleneği kabaca 1950-1980 arasındaki dönemde yerleşikleşmeye başlamıştır. Diğer bir neden ise, Türkiye'de basının ilk ortaya çıktığı dönemden söz konusu tarihe kadar geçen süre içerisinde ifade özgürlüğü alanında sürekli kırımlar yaşanması ve bu özgürlüğün hem yönetenler hem de basın mensupları tarafından yeterince içselleştirilmemiş olmasıdır. İfade özgürlüğü ne kadar gelişirse, gönüllü özenetim kuruluşlarının basın alanındaki yeri ve başarı şansı o derecede artacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The idea of self-regulation by media organizations emerged in the 20th century. As it is known, freedom of the press started to be established in the 19th century. However, during this period, press organizations could not be free to their owners and began to abuse their freedom. This situation showed that the law was insufficient in controlling the press and a need for self-regulation has arisen.

Social responsibility theory was developed after the Second World War in order to find solutions to the problems of the press. The theory accepted an understanding of both a free and responsible press. More government intervention is not the solution, according to the theory. And the press sector should take more moral responsibility. The most effective way of this is to provide professional self-regulation.

There are various ways to achieve self-regulation in the press. The most effective method for this is to create press councils. Press councils are divided into two as compulsory and voluntary organizations according to the purpose of establishment. Compulsory organizations may be subject to political influence. In addition, these organizations can set some preconditions for journalists to practice their profession. All these are serious problems in terms of the healthy functioning of freedom of expression. Moreover, since the compulsory organizations are established by law, the control in question cannot be qualified as self-regulation. Whereas voluntary organizations that established by consent, shall be respected by its members. Thus, a respected press profession will emerge. In this way, the

excessive intervention of governments in the press will be eliminated. However, setting up and operating such a system is not easy. For this, it is imperative that the limits of freedom of expression are sufficiently internalized by members of the press.

The Press Council (Basin Konseyi), which is a fully voluntary press self-regulatory organization in Turkey, was established in 1988. In this study, the relationship between press self-regulatory organizations and the state in Turkey until 1988 was examined. In this context, the structures and practices of the Ottoman Press Society (Osmanlı Matbuat Cemiyeti-1908), Press Union (Basın Birliği-1938) and Press Council of Honor (Basın Şeref Divanı-1960) were mentioned. And it has been tried to determine how independent these organizations are. Descriptive research method was used in the study.

As a result of the research, it was concluded that all three organizations are affiliated with governments. However, it is possible to see that the Ottoman Press Society was more independent than the others. The Ottoman Press Society was founded as a volunteer in 1908. However, in the first years, no step was taken other than the preparation of the Organization's statute. There were some articles in the Organization's statute that aimed to be accepted by the government. The Society mainly started its activities after 1917. During this period, accessing newsprint papers was extremely difficult. And the task of distributing newsprint papers to newspapers was entrusted to the Society by the government. Thus, the Society has achieved its goal of being accepted by the government.

The Press Union established in 1938 was a compulsory professional organization. Union was affiliated to the Interior Ministry. Also, permission from the Ministry was required to practice the journalism profession. The Union had the power to exclude journalists who did not comply with the ethical principles from the profession. In fact, the main purpose of the Union was to keep the press neutral during the Second World War. This was the main purpose of the pressure on the press through the Union. In this respect, it is possible to consider the press union a part of the legal audit.

The Press Council of Honor, which was established after the 1960 military coup, was another self-regulatory body that tried to ensure its existence with legal sanctions. The establishment of the Council was supported by the military government that ruled the country at that time. The Council, which was established voluntarily, lost its control over its members in a short time. And cooperated with the

government-owned Press Advertising Agency (Basın İlan Kurumu) that manages advertisements to newspapers to overcome this problem. This decision turned the Council into a compulsory professional body and caused it to lose prestige. In our opinion, journalists who did not comply with their commitments also had a share in reaching this point.

In this study, it was concluded that press self-regulatory organizations established in Turkey until 1988 were partially or fully affiliated with the state. It is not possible to consider these three organizations as voluntary organizations. There are, of course, some reasons for this situation. First, journalism culture has settled later in Turkey than in western countries. Another reason is that there were constant problems in the field of freedom of expression in Turkey during the said dates. Freedom of expression is not sufficiently internalized by both politicians and press members. The success of voluntary self-regulatory organizations depends on the development of freedom of expression.

KAYNAKÇA

- Alemdar, K., & Uzun, R. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Alemdar, Z. (1990). *Oyunun Kuralı 'Basında Özdenetim'*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arvas, İ. S. (2014). *Türk Basınında Etik ve Özdenetim*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Belsey, A., & Chadwick, R. (1998). Medya Etik ve Siyaset: Kalite Arayışı. A. Belsey, & R. Chadwick (Ed.), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar* (N. Türkoğlu, Çev., s. 13-22). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağdaş Gazeteciler Derneği. (2003). *'Gazetecilik ve Ahlak' Çağdaş Gazeteciler Derneği 16'ncı Olağan Genel Kurulu'na Sunulan Onur Kurulu Çalışma Raporu*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği.
- Dönmezer, S. (1968). Raporlar ve Tartışmaların Özeti. *21-24 Mayıs 1968 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri Bildiri Kitabı* (s. 1-10). İstanbul.
- Dönmezer, S., & Bayraktar, K. (2013). *Basın Hukuku* (5 b.). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Durkheim, E. (1986). *Meslek Ahlâkı*. (M. Karasan, Çev.) İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını.
- Erdoğan, İ. (2003). *Pozitivist Metodoloji*. Ankara: Erk Yayınevi.
- Evsal, V. (1987). *Gazeteciler Cemiyeti ve 40. Yıl (1946-1986)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Harris, N. G. (1998). Gazeteciler İçin Davranış Kodları. A. Belsey, & R. Chadwick (Ed.), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar* (N. Türkoğlu, Çev., s. 85-96). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hatemi, H. (1976). *Basın Ahlakı*. İstanbul: Çığır Yayınları.
- İpekçi, A. (1968). Türk Basınının Kendi Kendini Kontrol Denemesi. *21-24 Mayıs 1968 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri Bildiri Kitabı* (s. 1-10). İstanbul.

- İskit, S. (1943). *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını No:2.
- Keane, J. (2010). *Medya ve Demokrasi* (4 b.). (H. Şahin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Kıraç, T. O. (2011). Türkiye'de Gazetecilik Mesleğine İlişkin Örgütlenmeler 1908-1938. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koloğlu, O. (1999, Ocak). Medya-Devlet ve Sermaye. *Birikim Dergisi*(117), 69-76.
- Mauchenheim, E. v. (1968). Demokratik Ülkelerde Basının Kendi Kendini Kontrolü. *21-24 Mayıs 1968 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri Bildiri Kitabı* (s. 1-25). İstanbul.
- Mill, J. S. (2017). *Faydacılık*. (G. Murteza, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Özer, Ö. (2010). *Liberal Basın*. Konya: Literatürk.
- Özgen, M. (2006). *Gazetecinin Etik Kimliği* (3 b.). İstanbul: Set-Systems.
- Özgen, M. İ. (1994). *İnsanlık ve Sosyolojik Boyutlarıyla Basın Meslek Ahlâkı ve Yasalar*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Siebert, F. S., Peterson, T., & Schramm, W. (1984). *Four Theories of the Press*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Taş, O. (2012). *Gazetecilik Mesleğinin Etik Sınırları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tikveş, Ö. (2011). Basında Kendi Kendini Kontrol Sisteminin Hukuki Yönü. *Journal of İstanbul University Law Faculty*(34 (1-4)), 184-200.
- Tokgöz, O. (2008). *Temel Gazetecilik* (7 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2019). *Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi*. 4 4, 2021 tarihinde <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> adresinden alındı
- Yalman, A. E. (2018). *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*. (B. Keşoğlu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.